

Руслан Десятинський
Івано-Франківська теологічна академія

**Ісповідник віри:
спогади О. П. Загороднього
про православного священика Володимира
на Вінничині**

Передмова

Розвиток вітчизняної історіографії з початку 1990-х років позначений змінами теоретико-методологічних засад пізнання історичного процесу, що характеризується як криза розвитку історичної науки. Виходом із такої «історіографічної кризи» може бути застосування нових методологічних парадигм, що не виключає збереження кращих засад позитивізму й традиційних схем лінійного, прогресивного та закономірного розвитку історичного процесу. Тому для багатьох вітчизняних істориків привабливою стає альтернатива – акцентувати на вивченні «особистісного фактора в історії, що зосереджується на людині, її світогляді, ментальних характеристиках»¹. Такий етап розвитку історіографії, названий «модерністською парадигмою», містить «дуже плідні підходи до вивчення своєї історії»². Однак можлива «загроза «постмодернізму», який поставив під сумнів епістемологічні можливості історії, руйнуючи межі між науковим дослідженням та белетристикою»³, змушує вітчизняних дослідників розставити акценти у формуванні нового методологічного інструментарію історичного дослідження.

Тенденція до «антропологізації» методології історичного дослідження відкрила перед вітчизняними істориками нові перспективи вивчення історії еліт й історії ідей та світоглядних стереотипів. Основною метою цього методологічного підходу, на думку Н. Яковенко, є «звести історію з високого п'єдесталу науки про суспільство до живої людини цього суспільства. Це не означає, що саме суспільство не варте дослідницького інтересу, проте ключ до розуміння механізмів його функціонування не може бути ні універсальним, ні наперед постульованим, бо система, утворена «людським матеріалом», реалізує себе лише через конкретні – завжди

різні в часі і просторі – вчинки людей. Тож від вивчення їхньої поведінки, «знизу», і мусить починатися дослідження всієї системи: на рівні конкретного індивіда; на рівні мікрогрупи, до якої він належить; на рівні його соціального прошарку, стану і т.д.»⁴. Такий підхід, що ґрунтується на спробі розгляду історичного процесу певної епохи «зсередини», тобто не з позиції історика ХХІ століття, а з урахуванням ментальності досліджуваної історичної епохи, дозволить до певної міри зменшити «суб'єктивізм» в оцінках, наблизить сучасного читача до розуміння історичного минулого. Водночас такий «антропологічний» підхід вимагає як ширшого застосування дослідниками міждисциплінарного зв'язку історичної науки з іншими галузями, зокрема психологією, етнологією, соціологією тощо, так і ретельнішого використання циклу допоміжних історичних дисциплін, врахування історіософських парадигм для розробки нової методології історичного дослідження.

Особливої уваги вимагає розробка методологічних засад для дослідження історії релігій, зокрема християнства, що становить органічну складову історичного процесу. Значний інтерес вітчизняних дослідників до історії традиційних християнських Церков в Україні, відображений в численних публікаціях наукового та навіть публіцистичного характеру, що дозволив заповнити «білі плями» (наприклад, Берестейська унія 1596 р. чи Львівський собор 1946 р. – в історії УГКЦ, виникнення та розвиток Автокефальної Церкви – в історії українського православ'я тощо), потребує все ж таки формування нової методологічної бази дослідження, залучення у науковий обіг комплексу різноманітних за походженням історичних джерел, постановки та вирішення нових, актуальних для сучасних практичних потреб, науково-пізнавальних проблем.

Взагалі, на думку І. Скочияса, «перед історичною наукою в Україні та інших постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи, поряд з необхідністю засвоєння модерних методів дослідження, стоїть не менш важливе завдання виходу із джерельної обмеженості гуманітарних студій, зокрема впровадження в науковий обіг величезного корпусу писемних пам'яток церковного походження, які з різних причин, передовсім політичних і конфесійних, випали з поля зору вчених. Увага до джерел з історії Церкви цілком умотивована, адже в ранньомодерній Україні саме християнство визначало її цивілізаційне обличчя. Йдеться не лише про кількісне збагачення джерельної бази, а й про тематичне та видове розширення українського історіописання, що дасть змогу розпочати вивчення проблем, котрі дотепер не розглядалися»⁵.

Однак, крім писемних пам'яток церковної історії, актуальним виглядає також залучення «усних» джерел. Так, в рамках проекту науково-дослідної історії Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету під назвою «Образ сили духа: жива історія підпільного життя Української Греко-Католицької Церкви 1946–1989 рр.» уже з 1992 р. проводиться систематичний збір та критичний аналіз усних свідчень – інтерв'ю широкого кола українського греко-католицького священства, чернецтва та вірних. Цей проект, за словами директора ІІЦ УКУ о. Б. Гудзяка, «заснований на іншому підході, який не акцентує своєї уваги на ролі партійних, урядових чи репресивних органів та інших зовнішніх обставин і чинників», а, «користуючись історичними, богословським та соціологічними методами та критеріями... намагається осмислити досвід УГКЦ з внутрішньої, еклезіальної перспективи, ґрунтуючись на реаліях, які розкривають внутрішню динаміку та механізми, що протягом цього часу, всупереч зовнішнім репресіям, підтримували дух Церкви. Такими чином, у центрі уваги Інституту – біографічні оповіді як звичайних, так і визначних діячів релігійного підпілля, їх духовні переконання, засоби збереження та передачі християнських цінностей у сім'ї, спільноті й українському суспільстві загалом»⁶.

Отже, залучення нового корпусу писемних та усних історичних джерел з історії традиційних християнських Церков ставить на порядок денний розробку відповідного методологічного інструментарію, який забезпечить виявлення, критичний аналіз та введення в науковий обіг нових джерел, а також окреслить нові напрямки дослідження історії Церкви, дозволить «вписати» її в загальний контекст історії держави чи регіону, зробити практичні висновки. Очевидно, при цьому необхідно враховувати й новітні тенденції розвитку вітчизняної історіографії, представники якої дедалі більше акцентують на згаданому «антропологічному» принципі⁷. Але не слід забувати, що Церква як релігійна інституція перебуває на «перехресті» наукових інтересів таких відмінних наукових галузей, як богослов'я та релігієзнавство⁸, що вимагає врахування і їхніх методологічних принципів. Однак вихідним пунктом, на нашу думку, є теза, що історія Церкви повинна розглядатися із врахуванням принципів історизму, тобто із врахуванням конкретних історичних реалій місця та часу її розвитку.

Вітчизняними істориками вже зроблено перші спроби визначення методологічних засад вивчення історії традиційних в Україні Церков – Греко-Католицької та Православної⁸. Однак цей процес творення «цілісного», загальноприйнятого для вітчизняних дослідників методологічного інструментарію ще триває. Так само триває і процес виявлення, систематизації та опублікування нових видів джерел з історії Церкви.

В рамках наукової діяльності Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ, завдяки ініціативі та копіткій праці віце-ректора з наукової роботи, доктора теологічних наук протоієрея Річарда Горбаня, нещодавно побачив світ Науковий вісник ІФТА «Добрий Пастир» (2007 р.). Перше відновлене його число з'явилося після тривалої перерви, востаннє з 1996 року. У віснику вміщено низку наукових публікацій, розміщених за окремими рубриками, зокрема: «Східне канонічне право», «Історія філософської і теологічної думки», «Екуменізм», «Історія Церкви в Україні», «Джерела Християнства» тощо. Характерно, що більшість статей присвячені різноманітним проблемам історичного розвитку та сучасної практичної діяльності Греко-Католицької Церкви, хоча є дві публікації, що стосуються православної філософсько-богословської думки і екуменічних поглядів А. Шептицького та І. Огієнка.

Значний інтерес до історії Церкви, зокрема публікація першоджерел, дозволять започаткувати публікацію серії історичних джерел з історії УГКЦ. Перша публікація – це переклад 14 листів Папи Інокентія IV до князя Данила Галицького у 1245–1253 рр., здійснений професором ІФТА о. І.Козовиком. Ці документи можна типологізувати як писемні, дипломатичні пам'ятки, які не тільки висвітлюють проблему т.зв. «Данилової унії», а й з'ясовують деякі особливості суспільно-політичної ситуації у Східній Європі.

Очевидно, публікація історичних джерел з історії українських Церков продовжуватиметься й надалі на сторінках наукового вісника ІФТА «Добрий Пастир». Звичайно, враховуючи особливості наукових інтересів основних «дописувачів» цього вісника (переважно професорсько-викладацького складу Івано-Франківської теологічної академії) та тимчасову відсутність спеціалізованої кафедри історії Церкви, неможливо передбачити певної систематичної, координованої науково-дослідним проектом відповідної кафедри серії публікацій «Джерела Християнства». Мабуть, у свій час кафедра історії Церкви в ІФТА таки буде створена, але до того часу необхідно продовжити вдало започатковану традицію публікації історичних джерел, що стане вагомим внеском у розвиток наукової дисципліни «Історія Церкви». Більше того, варто підготувати власний науковий проект, на зразок проекту ІІЦ УКУ «Образ сили духа: жива історія підпільного життя Української Греко-Католицької Церкви 1946–1989 рр.», але з дещо іншою концепцією.

Зараз Вашій увазі пропонується інший вид історичних джерел, які в історичному джерелознавстві типологізують як «усні», а саме спогад-

176 розповідь очевидця про одного із православних священників у Вінницькій області. Автор спогадів – уродженець селища Погребище Вінницької області, який особисто у 16-річному віці бачився із цим священником, від якого отримав благословення; зараз ця людина – шанований науковець і доцент одного із вузів Івано-Франківська. Очевидно, покищо не можемо дати більш детальної інформації про описаного в спогадах о. Володимира, прізвище якого залишилося невідомим як для більшості сучасників, так і для майбутніх поколінь. Однак життєва історія та приклад слуги у Христовому винограднику – православного священника і монаха отця Володимира – вражають його духовним подвигом й заслуговують на увагу. Сподіваємось, що ця публікація «усного» джерела не тільки здобуде фахову оцінку істориків і богословів, але й стане у пригоді сучасним душпастирям.

Олег Загородній

Провісник: розповідь очевидця

Влітку 1877 року розпочалася російсько-турецька війна як заключний етап національно-визвольної боротьби слов'янських народів проти турецького поневолення. Росія проводить мобілізацію рекрутів на балканську війну. Серед мобілізованих є юний хлопець Володимир. Беручи участь у битвах за звільнення столиці Болгарії та інших міст і сіл, він дає клятву: якщо залишиться живим у цій війні, то все своє життя віддасть служінню Богові.

У 1878 році російсько-турецька війна закінчилась. Туреччина підписала Сан-Стефанський мирний договір. І Володимир, дотримуючись даної клятви, їде до Києво-Печерської лаври, де стає монахом. Там він згодом отримує також ієрейські свячення.

Але у вересні 1926 року постановою Ради народних комісарів України Києво-Печерську лавру оголошено історико-культурним заповідником. Так Києво-Печерська лавра офіційно припинила своє існування як регіональний центр православ'я. Священнослужителі, монахи та монастирські братчики були позбавлені права перебувати у лаврі, відправляти тут Богослужіння. Одних служителів культу було фізично знищено, інших відправлено в концентраційні табори на Соловецькі острови, а деяких прийняли церковні общини на свої парафії, оскільки ще не проводилось суцільне закриття храмів і були вакансії в окремих парафіях.

Община села Адамівка Плисківського (нині – Погребищенського) району Вінницької області запросила на свою парафію монаха отця

Володимира. Тут він відправляє Богослужіння і живе при сільському храмі. Та в 1936 році храм в Адамівці, як і в багатьох інших селах і містах, було закрито, відправлення релігійного культу заборонено. Тоді багато храмів було зруйновано або перетворено в допоміжні господарські приміщення, а священників заслано до концентраційних таборів. Жителі Адамівки переховують свого душпастиря, але від усього пережитого він захворів, у нього стався інсульт, що спричинив параліч правої частини тіла. В такому стані його переховують на сільському кладовищі біля храму.

Чутки про те, що в селі Адамівка є хворий священник, дійшли до селища Погребище, що за 7 кілометрів. В цьому селищі по вулиці Кам'янці (згодом – Кірова) проживали дві сестри – Параня і Настя. За їхню відчуженість від громадського життя, замкнутість і вбогість їх прозвали монашками. Жили вони в старій селянській хаті на березі річки Рось. Основне житлове помешкання вони перетворили в комору, де зберігали паливо (очерет, хмиз) та інші речі. А під власне житло вони використовували комірчину. В цій хаті не було ні радіо, ні електрики; сюди не заходив листоноша, оскільки вони були неписьменні; не було ніякого спілкування із сусідами, а діти боялись забігати до їхньої оселі. Важко уявити, як і з чого жили ці дві жінки. І от вони вночі їдуть до Адамівки й таємно перевозять священника до своєї хати-комори. Оскільки в комірчині не було місця, де б його покласти, то поклали його в хаті-коморі на лежанку, яка там збереглася в надії, що взимку її можна прогріти. Так почалося нове життя отця Володимира – «затворника».

Це був час, коли діти йшли проти батьків, батьки – проти дітей, всюди бачився «класовий ворог», а доноси на рідних, знайомих і сусідів вважалися виявом патріотизму. Місцеві комсомольці, довідавшись невідомим способом, що в цій хаті переховують священника, прийшли і з брудною лайкою наказали: «Вставай, попе, підеш з нами до райвідділу НКВС». Та він не міг встати, а нести його до райвідділу не захотіли. Тому скинули отця Володимира з лежанки на земляну долівку у хаті-коморі, а самі пішли й заявили у райвідділі НКВС, що знайшли попа, якого таємно переховують. Начальник райвідділу прибув бричкою за названою адресою. Коли комсомольці пішли, господині хотіли покласти його знову на лежанку, та отець Володимир заперечив: «Я буду лежати там, де мене поклали ці молоді люди». Начальник райвідділу НКВС, вислухавши історію життя отця Володимира, дав господарям тридцять карбованців, а священникові сказав: «Лежи, ніхто тебе не зачепить». На всі пропозиції перенести його до теплішого помешкання отець Володимир відповідав: «Мені холодно не від Бога, а від людей».

У селищі Погребище здавна були православна церква та римо-католицький костел. Однак у той час православний храм зруйнували, а католицький перетворили у комору. А люди потребували молитви та поради священика. І місцеві мешканці починають таємно відвідувати паралізованого отця Володимира в хатині бідних сестер.

Особливо значне пробудження віри в Бога як пошуку відповіді на важкі питання щоденного життя викликала війна 1941–1945 років. Війна принесла в кожную українську сім'ю, в кожний дім страждання і невизначеність, що буде з тим, хто пішов на війну та хто залишився. Шукаючи відповіді на ці питання, люди все більше звертаються до Бога. Страждання пробуджувало віру в багатьох зачерствілих душах.

Пораду і відповіді на важкі насущні проблеми могла дати людина, наділена даром провісника. І такою людиною від Бога був отець Володимир. До садиби Парані і Насті, де замешкав отець Володимир, почалося справжнє паломництво, адже з кожної сім'ї хтось перебував на фронті, і вістки від них майже не було. Люди йшли до отця Володимира за порадою, за душевним спокоєм з близьких і далеких сіл і міст. І ця свята людина (а інакше я не можу його назвати), яка була позбавлена будь-якої інформації навіть про навколишні події, адже до смерті пролежала на земляній долівці нерухома, хіба що на зиму на солом'яній підстилці та вкрита рядном, відповідає своїм відвідувачам, дає поради, як діяти далі, відправляє Богослужіння, вселяє спокій і надію. Володіючи Божим даром, отець Володимир без всякого приховування дає щирі правдиві відповіді прихожанам про долю чоловіка, сина, брата, що знаходяться на фронті чи в полоні. Якщо котрийсь і загинув, то отець Володимир радить молитися за упокій його душі, а якщо живий – молитися за здоров'я.

Згодом ми переконались у пророчості сказаного цим священиком. Так, мого брата Дмитра вивезли на роботу до Німеччини, а його товариша Семена, якому вдалось переховатися від вивезення, все ж таки забрали у 1944 році на фронт. Матері цих хлопців, які були найближчими сусідами до помешкання отця Володимира, йдуть із своїми переживаннями за долю синів. І отримують відповідь: «Ти, Мартоха (мати Семена), молись за упокій сина, а ти, Євгенія (мати Дмитра), молись за здоров'я, твій син живий і повернеться». Так і сталося.

Або ж такий випадок. З далекого села на Черкащині прийшла жінка зі своїми турботами і болями. Збираючись в дорогу, напекла пирогів, а малі діточки просять пирога, та вона налаяла: «Я йду до святої людини, і ці пироги для неї, а не для вас». Після відправи Служби Божої ця жінка

підійшла до лежачого священика зі своїми проблемами, а він їй каже: «Чому ти не дала дітям пирогів, вони ж тебе просили, для чого ти принесла мені, я ситий від Бога!» Від почутого жінка знепритомніла, а згодом почала благувати отця Володимира простити їй цей гріх. Подібних епізодів було багато.

Після баченого і пережитого будь-який атеїст, здається, повірить, що є Бог, є сила, якою він наділяє вибраних своїх слуг. Адже чим можна пояснити: зима, Різдвяні свята. Ми, що прийшли на Богослужіння до отця Володимира, зібрались в коморі-хліві. Мороз -30° , всі одягнені в теплий, переважно ватяний одяг, а отець Володимир на своїй солом'яній постелі на землі під одним рядном, але чітким, переконливим заспокійливим голосом благословляє нас.

До оселі, де лежав отець Володимир, приходили представники і окупаційної німецької, й української влади, а після звільнення селища 1 січня 1944 року сюди заходили й солдати та офіцери радянської армії, щоб отримати благословення, йдучи на фронт, що знаходився за 7–10 кілометрів від Погребища. Бої йшли з перемінним успіхом аж до березня 1944 року. Ці три місяці ми жили в тривозі й страху, що знову повернуться німецькі окупанти й ми не переживемо ще одну окупацію. З цією тривогою люди йдуть до отця Володимира, розповідають, що німецькі війська наближаються і люди збираються до евакуації. І знову вони отримують переконливу, заспокійливу пораду: «Сидіть по хатах, нікуди не йдіть. Німець сюди більше не прийде. Його погонять, як свиню, до свого лігва». І справді, так воно й сталося. Німецькі війська не дійшли до Погребища на відстань 5–7 кілометрів, їх оборона була прорвана, і з березня 1944 року їх гнали аж до Берліна.

Багато епізодів із життя отця Володимира стали легендою. Люди переконались у прозорливості цієї людини, повірили у Божественну силу. З вдячністю люди поставились і до бідних сестер-«монашок», які опікувались цим священиком.

Навесні 1944 року отець Володимир помер і був похований на кладовищі у Погребищі. Його могила завжди доглянута, а на свято святого Володимира тут завжди відправляється поминальна Служба Божа. Існує легенда, що коли у когось стається велике горе, то треба прийти до схід сонця на могилу отця Володимира і після молитви попросити у нього допомоги, яка буде швидко надана.

Небагато залишилось свідків, які бачили, чули та отримували благословення від отця Володимира. І буде шкода, якщо життя і діяльність

180 цієї людини не стануть надбанням нових поколінь. Адже приклад цього священика, прізвище якого і досі нікому не відоме, може стати як взірцем для особистого духовного самовдосконалення, так і добрим виховним ідеалом для молоді.

Постскрипtum. В силу певних обставин мене після закінчення Київського державного університету направили на роботу до Івано-Франківська, де працюю вже багато років. Але щорічно відвідую родину та могилу отця Володимира у Погребищі. Отримане від отця Володимира благословення веде мене у житті вже 60 років.

Біографічні дані про автора спогадів

Загородній Олег Петрович (1928 року народження, смт. Погребище Вінницької області, колишньої Київської губернії), кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу Івано-Франківського інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.

Закінчив 1941 р. Погребищенську школу №3. Служив у радянській армії в 1949–1952 та 1956–1959 рр. Закінчив 1966 р. економічний факультет Київського державного університету імені Т. Шевченка та аспірантуру в цьому ж університеті, а в 1972 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. З 1964 р. працював на посаді викладача і доцента Дрогобицького педагогічного інституту імені І. Франка, а з 1977 р. – на посаді доцента в Івано-Франківському педагогічному інституті імені В. Стефаника (нині – Прикарпатський національний університет).

1 Таран А.В. Проблеми епістемології історії: від позитивізму до постмодернізму (на прикладі французької, російської, української історіографії) // Український історичний журнал. – 2007. – №2. – С. 185, 194.

2 Там само. – С. 195.

3 Сковчяк І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть. Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Том 2: Протоколи генеральних візитацій. – Львів: вид-во УКУ, 2004. – С. XV.

4 Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – вид. 2-е, перероб. і розшир. – К.: Критика, 2005. – С. 14.

5 Сковчяк І. Вказана праця. – С. XVI.

6 о. Гудзяк Б. Інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії // Ковчег. – Львів, 2000. – Ч. 2. – С. 6.

7 див, наприклад: Беркгоф Карел. Чи було релігійне відродження в Україні під час нацистської окупації? // Український історичний журнал. – 2005. – №3. – С. 16-36;

Бондарчук П.М. Релігійна поведінка православних віруючих в Україні: особливості й тенденції змін (середина 1940-х – середина 1980-х рр.) // Український історичний журнал. – 2007. – №3. – С. 138–152.

* богословське та канонічне визначення Церкви як «Тіла Христового» і «Божого народу», релігієзнавче визначення Церкви – різновид релігійної організації, отже, суспільна інституція.

8 див., наприклад: Дністрянський М., Ковальчук А. Адміністративно-територіальна організація греко-католицької церкви: історична ретроспектива і сучасні проблеми // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень VI Міжнародного круглого столу (Львів, 3-8 травня 1995 року). – Львів, 1996. – С. 82-83; Мадей Н. Українська Греко-католицька церква в контексті уніатських церков // Українське релігієзнавство. – К., 2001. – №17. – С. 79-88; Марчук В. Етнос, нація і релігія: теоретико-методологічний аналіз // Християнство в Україні на межі третього тисячоліття / Редакційна колегія: В.І. Кононенко (голова) та ін. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 56-64; Марчук В. Історія греко-католицької церкви: концепція дослідження // Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі XXI століття». – Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення / Відп. ред.: Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці, 2001. – Т. 2. – С. 62-65; Мудрий С. Українська Греко-Католицька Церква у двадцятому столітті: триумф, трагедія, відродження // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі XX століття. Збірник науково-теоретичних статей / Головний редактор С.П. Павлюк. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – С. 58-60; Саган О. Етноконфесійна специфіка релігійності в Україні // Українське релігієзнавство. – 1999. – №12. – С. 94-105.